

профілактико-корекційну роботу, вирішення проблемних ситуацій життєдіяльності школярів, організації системи профілактики негативної поведінки.

Таким чином, правильно проведена діагностика дає можливість грамотно будувати профілактичну роботу в системі “вчителі – учні – батьки – соціокультурне середовище” на основі допомоги і захисту дитини. Ця робота спрямовується, на виявлення факторів негативного впливу на учнів; на пошуки стратегії соціально цінної адаптації підлітків на основі їх захисту і допомоги, визначення алгоритмів профілактичної роботи на різних рівнях; на прогнозування можливих ситуацій ризику.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гонтаровська Н. Освітнє середовище як фактор особистості дитини : [монографія] / Н. Гонтаровська. – К. : Дніпро – VAL, 2010. – 623 с.
2. Оржеховська В. М. Превентивна педагогіка : [навч. пос.] / В. М. Оржеховська, О. І. Пилипенко. – О. : ТОВ “Інтерпрінт”, 2006. – 284 с.
3. Федорченко Т. Є. Профілактика девіантної поведінки школярів в умовах соціокультурного середовища: соціально-педагогічний аспект: монографія / Тетяна Євгенівна Федорченко. – Черкаси : ПП Чабаненко Ю.А. – 2011. – 488 с.
4. Чернуха Н. М. Інтеграція виховних впливів суспільства в сучасному освітньому середовищі : [монографія] / Надія Миколаївна Чернуха. – Луганськ : Альма-матер, 2006. – 302 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Федорченко Тетяна Євгенівна – доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, головний науковий співробітник Інституту проблем виховання НАПН України.

Володимир ЧЕРКАСОВ (Кіровоград)

РОЗВИТОК МУЗИЧНО ОСВІТИ У ПЕРІОД ПРОСВІТНИЦТВА

У статті обґрунтовано становлення і розвиток музичної освіти у період Просвітництва, застосування музики як засобу естетичного виховання молоді.

Ключові слова: музично-естетичне виховання, професійне і аматорське музикування, народна музика, хоровий жанр, вокальна музика, інструментальне музикування, церковна музика, багатоголосний спів.

The paper grounds the development of musical education in the period of Middle Ages and the Enlightenment. The usage of music as the means of aesthetic upbringing of the youth is discussed. The leading place is given to the choral, instrumental and vocal genres, musical-enlightening activity of the composers and the singers. Besides the author has proposed the methods and the ways of mastering the peculiarities of the musical art by the pupils of secondary educational institutions and the methods of forming musical culture of different social stratas.

Key words: musical education, musical aesthetic upbringing, the epoch of Middle Ages and the Enlightenment, professional and amateur activity, folk music, choral genre, vocal music, instrumental music activity, church music, multi-vocal singing.

Постановка проблеми. Професійне становлення майбутнього вчителя музичного мистецтва значною мірою залежить від узагальнення й переосмислення попередніх надбань та історичного досвіду становлення системи музичної освіти й розвитку музично-просвітницьких традицій у релігійно-духовному, світському та народному середовищах. Усвідомлення основних векторів філософії музичної освіти, культурно-історичних передумов, педагогічних концепцій, закономірностей і тенденцій є актуальним і своєчасним, допоможе майбутнім фахівцям у їхньому професійному самовизначенні, виборі найбільш ефективних засобів, форм і методів організації навчально-виховного процесу з опанування цінностей вітчизняної музичної культури.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз джерел педагогічного та мистецького спрямування підтверджує, що вітчизняними та зарубіжними науковцями О.Апраксиною, Л.Масол, О.Михайличенком, Г.Ніколаї, О.Ніколаєвою, О.Олексюк, В.Орловим, О.Отіч, Г.Падалкою, О.Ростовським, К.Шамаєвою досліджено становлення і розвиток музичної освіти і масового музичного виховання дітей та молоді у певні історичні періоди, виявлено вплив різних підходів і концепцій на музично-естетичне виховання молоді. Тематика нашого наукового пошуку значною мірою доповнює дослідження названих авторів, дає змогу простежити розвиток музичної освіти у період Просвітництва.

Мета статті полягає у науковому обґрунтуванні основних положень та підходів в організації музичної освіти епохи Просвітництва.

Виклад основного матеріалу. На зміну епосі Відродження приходить епоха Просвітництва, пов'язана з розвитком наукової, філософської та суспільної думки. Почавшись в Англії, рух просвітництва як філософська течія XVIII століття поширився на Францію, Німеччину, Центральну Європу. *В основі просвітницького руху лежить раціоналізм і вільнодумство, критика наявних на той час традиційних інститутів, звичаїв і моралі. Просвітництво похитнуло авторитет аристократії і*

вплив церкви на соціальне, інтелектуальне й культурне життя. Ідеї Просвітництва лежать в основі свободи й демократії як базових цінностей сучасного суспільства. Мислителі епохи Просвітництва наполягали на своєму праві шукати істину.

Принагідно зауважимо, що епоха Просвітництва асоціюється з епохою І.Ньютона і Д.Локка, вона є продовженням гуманізму XIV–XV століть, періодом релігійних реформ і католицької реакції. У Франції епоху Просвітництва пов'язують з іменами М.Вольтера, П.Гольбаха і Д.Юма. Загальноєвропейського значення набула французька просвітницька література М.Вольтера, Ш.Монтеск'є, Ж.-Ж.Руссо і Д.Дідро, де спостерігається панування раціоналізму. Основними прагненнями освіти було знайти через діяльність людського розуму природні принципи людського життя. Визначаючи характер освіти, І.Кант наголошував на тому, що Просвітництво не є заміна одних догматичних ідей іншими, це є самостійне мислення. І.Кант заявляв, що Просвітництво – це свобода використовувати свій власний інтелект.

Безперечно, найважливішою рисою Просвітництва став пріоритет загальнолюдських цінностей, вихованню яких сприяє музичне мистецтво. Відомий філософ-демократ, педагог і психолог Жан-Жак Руссо, який багато уваги приділяв вихованню, у романі «Еміль, або про виховання» дає методичні поради щодо розвитку музичного слуху й голосу. Розвиток музичних здібностей він розглядав як важливе завдання музичного виховання, для засвоєння музичної грамоти запроваджував цифрову нотацію, яку використовували в навчанні дітей у Швейцарії, Швеції, Франції, а також в Україні.

Цифрова система широко запроваджувалася в хорovому виконавстві. Суть її полягає в тому, що перший ступінь до-мажорного звукоряду позначався цифрою 1, другий – цифрою 2 і так далі. Нота другої октави позначалася крапкою над цифрою. Цифра сприймалася за чверть, крапка поряд з цифрою означала половинну ноту. За цією спрощеною системою працювали Л.Толстой, О.Даргомижський, Г.Ломакін, К.Альбрехт. Вона дала поштовх запровадженню релятивної системи сольмізації.

Натомість ще одна спрощена система навчання дітей хорovого співу, яка запроваджувалася у вітчизняних масових школах, була методика співу, запропонована російським методистом О.Карасьовим. Він рекомендував замінити назви нот голосними звуками, а саме: а-у-і-о-е-а-ю. Ця система, як і система Жан-Жака Руссо, активно запроваджувалася у створених в середині XVIII століття так званих народних школах.

У цей період в Україні до музично-творчої діяльності залучаються широкі верства населення. Спостерігається підвищений інтерес щодо музикування та здобуття музичної освіти. Джерелом української професійної музики стає Києво-Могилянська академія. Створена об'єднанням Києво-Подільської та Лаврської братських шкіл Петром Могилою 1632 року, Києво-Могилянська академія 1701 року стає вищим навчальним закладом в Україні. У різні роки академію очолювали відомі українські вчені – Л.Баранович, Й.Галятовський, В.Ясинський, Й.Кроковський. В академії написали свої перші хорові твори М.Березовський та А.Ведель, здобули музичну освіту відомі діячі української культури Д.Бортнянський, С.Полоцький, Д.Ростовський. У ній навчалися майбутні гетьмани України Ю.Хмельницький, І.Мазепа, П.Орлик, І.Виговський, І.Самойлович, П.Полуботок. Випускники академії прославили навчальний заклад своїми досягненнями, ставали членами західноєвропейських академій.

Слід зауважити, що до викладацького складу Києво-Могилянської академії входили знані на той час композитори й музиканти, які навчали студентів нотної грамоти, формували навички гри на музичних інструментах. Першим учителем музики в академії був Г.Баранович, який до цього працював у монастирській школі. На уроках музики вихованці співали по нотах, розучували хорові твори релігійного спрямування, набували навички гри на музичних інструментах. Кожен студент повинен був володіти двома–трьома музичними інструментами. Партесний спів сприяв формуванню навичок чистоти інтонування, розвитку гармонічного та мелодичного слуху. Студенти виконували багатоголосні партитури, які сприяли розвитку ансамблевих навичок, збагачували можливість оволодіння засобами музичної виразності.

Крім зазначеного, студенти брали участь у колективних формах музикування. Вони грали в оркестрових колективах та співали в хорі. Справжньою окрасою академії був студентський хор, який уважався найкращим у Києві. Учасники хорovого й оркестрового колективів брали участь у концертах, котрі присвячувалися релігійним святкам, урочистим прийомам, брали участь у різних міських заходах. Уважалось за доцільне, коли студенти самостійно створювали музичні твори, розучували їх зі своїми товаришами й диригували на концертних майданчиках. Крім церковних творів, студенти розучували й виконували обробки народних пісень, готували музичний супровід до спектаклів, які ставили власними силами.

Кінець XVIII – початок XIX століття був найбільш результативним у професійній музичній підготовці студентів академії. Призначений на посаду капелмейстера С.Цесарський багато зусиль докладав для підвищення якості інструментальної підготовки студентів. В оркестровому колективі молодь опановувала складний репертуар, самостійно робили інструментовки музичних творів й розучували їх з однокурсниками. Прикрасою академії залишався студентський хор, до складу якого

входили дисканти, альти, тенори, баси. У репертуарі колективу були складні партесні твори. Тут випускники проходили регентську практику, працювали над хоровими партитурами. Хористи брали участь як у щоденних богослужіннях, так і у виховних заходах, котрі проводилися в академії. Хор запрошували на урочистості, присвячені зустрічі осіб царської родини, вшанування новопризначених митрополитів та архієпископів.

Слід зазначити, що випускник Києво-Могилянської академії С.Полоцький після закінчення навчання працював у дитячих освітніх закладах, намагався прищепити дітям любов до музичного мистецтва. Він підготував та запропонував для обговорення нову систему масового музичного виховання, спрямовану на виховання патріота й громадянина своєї держави.

Фундатором нової вокально-хорової течії вважається М.Дилецький, який багато зусиль віддавав залученню дітей до колективного музикування, розвитку в них творчих здібностей засобом активної музичної діяльності. Він відшукував нові форми роботи, засоби й методи навчання дітей музичної грамоти. М.Дилецький є автором трактату «Грамматика мусикійська», яка вийшла церковно-слов'янською мовою 1677 року в Смоленську. Це так званий буквар-грамматика для широких народних мас, у якому обгрунтовано музично-теоретичну підготовку та презентовано практичний курс композиторської майстерності. Видання складається з шести розділів, а саме: навчання співу з партесних поголосників і партитур, основ теорії музики, основ контрапункту, правил композиції, фрагментів творів М.Дилецького та інших композиторів.

І врешті-решт, звертаючись до проблематики тих часів, неможна не згадати наукову працю М.Дилецького «Способ до заправи дітей». Аналізуючи наукову діяльність й композиторську практику композитора й музикознавця, можна сказати, що така назва в сучасному культурно-освітньому середовищі інтерпретується як «Вокально-хорова підготовка дітей». Це є перше наукове дослідження, у якому автором обгрунтовано методику вокально-хорової роботи в дитячому хоровому колективі. Митець зосереджує увагу на побудові та збереженню дитячих голосів, надає методичні рекомендації щодо розвитку внутрішнього слуху співаків, розвитку гармонічного й мелодичного слуху, методам роботи над чистотою інтонування, досягненню правильного дихання. Не забуває він і про роботу над звукоутворенням, звуковеденням, розширенням діапазону дитячого голосу, про відпрацювання дикції та розвитку артикуляції, досягнення різних видів ансамблю під час інтерпретації хорового твору.

Підвищений інтерес до музичної освіти спричинив відкриття державних і приватних музичних шкіл, де обдаровані діти мали б можливість розвинути свої здібності. Поряд з оволодінням навичками гри на музичних інструментах велика увага приділялася естетичному вихованню засобами виконання й сприймання творів музичного мистецтва. Ініціатива у відкритті таких шкіл належить представникам православної церкви. Митрополіти Д.Ростовський й Іов сприяли відкриттю десятків початкових приходських і духовних шкіл при церквах і монастирях, які самі себе утримували. У цих школах дітей навчали грамоти, арифметики, письма й співів.

Пожвавлення культурно-політичного життя в другій половині XVII століття зумовлене звільненням від польсько-шляхетського свавілля сприяло піднесенню культурно-моральних цінностей у суспільстві й особливо серед молоді. Посилення козацького руху в Україні й звернення до основ козацької педагогіки уможливило зростання загального рівня грамотності населення.

Цілком імовірно, що в цей час зростає кількість козацьких шкіл, які було відкрито з ініціативи Б.Хмельницького при кобзарських цехах. Основною метою діяльності цих навчальних закладів стало виховання козака-лицаря, підготовка фізично загартованих, здорових, мужніх воїнів – захисників рідного краю, виховання національних і загальнолюдських цінностей та моральних чеснот. У них вихованці поряд із загальноосвітньою та фаховою підготовкою співали в хорі та грали на музичних інструментах. Під музику юнаки оволодівали прийомами боротьби. Різнився музичний супровід під час виконання козаками бойових танців (гопак, козачок, метелиця). Для навчання використовували посібники, серед яких: «Часослов», «Псалтир», «Козацька читанка».

В історію вітчизняної системи освіти увійшов ще один навчальний заклад – козацька «Школа співу та інструментальної музики», яку було відкрито в Глухові 1731 року. У школі учнів навчали церковного співу, гри на бандурі, сопільці, скрипці, гусях, віолончелі, духових інструментах (флейта, кларнет, фагот, валторна, труба, тромбон). Крім того, діти вивчали загальноосвітні дисципліни, серед яких певне значення надавалося вивченню української та слов'янської мови, письма, Закону Божого, військової справи, ремесла, математики, риторики, фізичної підготовки. Реалізуючи ідеологію українського козацтва, викладачі засобами музичного мистецтва формували в молоді принципи захисту особистості, нації, ідеалу вільної незалежної людини, яка на культурно-історичних, духовно-національних традиціях громадського, політичного життя буде незалежною державою.

Заслуговує на увагу те, що 1739 року вийшов указ імператриці Анни Іоанівни про відкриття у Глухові спеціальної школи півчих. Набір учнів здійснював учитель музики Федір Яворівський. 20 хлопчиків, яких навчали багатоголосного (партесного) співу, гри на скрипці, гусях та бандурі було відібрано та зараховано до першого класу. 10 кращих співаків щорічно направлялися на навчання до Петербурга [4].

Слід визнати, що в зазначений період активно працювали співацькі школи при Києво-Печерській лаврі, Софійському соборі та Батуринському монастирі, у Чернігові, Харкові, Полтаві. Викладачі співацьких монастирських шкіл, переважно церковнослужителі, створювали необхідні умови для збереження і примноження традицій хорового співу. Підготовлені керівником хорової капели, регентом Г.Барановичем «Правила нотного та ірмолоїного співу» активно впроваджувалися в монастирських школах різних регіонів України.

Наприкінці XVI століття з'явилися музичні цехові організації, де протягом трьох-шести років готували виконавців-інструменталістів, які оволодівали навичками гри на скрипці, бандурі, цимбалах, гуслях, флейті, дудці. Найбільш поширеними у практиці мандрівних музикантів були бандура й скрипка. На базі цехових організацій відкривалися спеціальні музичні школи та створювалися гетьманські оркестри козацьких старшин, де завдяки ініціативі талановитих музикантів та ентузіастів-інструменталістів формувалися традиції інструментального виконавства. Оркестрові колективи й солісти-виконавці брали участь у святкових концертах, урочистих заходах, котрі приурочувалися певним історичним подіям.

Аналізуючи й узагальнюючи історіографічні дослідження, слід зауважити, що *в XVII столітті абсолютна система сольмізації стала домінуючою на рівні початкового навчання й основною в навчальних закладах професійного спрямування.* Вона знайшла підтримку у відомих західноєвропейських композиторів. Викладачі Паризької консерваторії Л.Керубіні, Ф.Госсек та Е.Мегель науково обґрунтували й довели доцільність абсолютної сольмізації в підручнику «Сольфеджії», виданого 1802 року. Зрештою, 1818 року в Харкові Густавом Гессаде-Кальве було надруковано підручник з «Теорії музики». Ці видання дають можливість говорити про виважений підхід до запровадження системи абсолютної сольмізації в середовищі професійних музикантів та на рівні початкової музичної освіти.

У середині XVIII століття спостерігається тенденція до збільшення початкових навчальних закладів для малозабезпечених верств населення. Для дітей чиновників і дворян уряд відкриває школи й гімназії, університети й пансіони, де готували фахівців для роботи в державних органах та органах влади. У 70-х роках відкриваються приватні школи з оплатою за навчання. У таких школах музичні дисципліни викладали іноземні педагоги-музиканти, а також відомі в Україні композитори й музиканти.

Варто наголосити на тому, що педагоги-новатори того часу відшукували найбільш доступні методи й прийоми засвоєння дітьми музичної грамоти. Відомий французький педагог П.Гален на початку XIX століття активно пропагував цифрову систему навчання дітей хорового співу, запропоновану Жан-Жаком Руссо. Логічне завершення ця система отримала в наукових працях французького педагога-музиканта Е.Шеве. Спрощений підхід до вивчення основ нотної грамоти в народних школах сприяв залученню до хорового виконавства значної частини молоді.

Цінним вважається те, що зміни в суспільно-політичному житті XVIII століття сприяли тому, що *центром культурного життя стає Петербурзька Придворна капела.* Тут удосконалюють майстерність відомі українські співаки та композитори. Пишуть підручники з музики та посібники із хорового співу, займаються викладацькою діяльністю М.Березовський, Д.Бортнянський, Г.Сковорода.

Відомий український композитор Д.Бортнянський на базі Придворної капели створює спеціальну школу підготовки регентів. Для засвоєння навичок церковного співу він використовував спеціальні підручники, як-от: «Гласопіснець учебний» О.Левицького, «Азбуку» Г.Головні, «Буквар» і «Граматику» М.Березовського, «Граматику партесного співу» С.Бишковського. Викладачі, котрі працювали з учасниками капели, приділяли велику увагу виробленню в співаків навичок кантиленного співу, розвитку мелодичного й гармонічного слуху, відчуття метроритмічної побудови музичного твору.

У контексті вищезазначеного, треба наголосити на тому, що досвід роботи Придворної капели активно впроваджувався в приватних художніх школах України. Тут діти кріпаків на базі хорових та оркестрових колективів розвивали свої музичні здібності, здобували загальну освіту. Поширюється досвід домашнього музикування, навчання гри на клавесині та фортепіано. Викладачі художніх шкіл намагалися розвинути в дітей не тільки їхні індивідуальні творчі можливості, прищепити любов до музики й музичного мистецтва, а також виховували вірність принципам народної моралі, духовності, турботу про розвиток національних культурних традицій, звичаїв та обрядів.

Висновки. У епоху Просвітництва музична освіта займала чільне місце в духовному вихованні молоді. Музично-просвітницька діяльність композиторів і виконавців спрямовувалася на популяризацію певних жанрів музичного мистецтва серед широких верств населення, залученню молоді до різних форм музикування, оволодіння закономірностями музичного мистецтва.

БІБЛОГРАФІЯ

1. Архімович Л., Каришева М., Шиффер Т., Шреєр-Ткаченко О. Нариси з історії української музики ч. I «Мистецтво» – К.1964. – 309 с.

2. Архімович Л., Каришева М., Шиффер Т., Шреєр-Ткаченко О. Нариси з історії української музики ч. II «Мистецтво» – К. 1964. – 310 с.

3. Історія української дожовтневої музики /Заг. ред. Шреєр-Ткаченко О.Я. «Музична Україна», К.– 1969. – ч. 1. – 585 с.

4. Історія української музики. В 6 т. /АН УРСР. Ін-т мис-ва, фолькл. та етногр. ім. Т.Рильського; Ред.: М.М. Гордійчук (голова) та ін. – К.: Наукова думка, 1989–1991. – т. 1. – 448 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Черкасов Володимир Федорович – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри музично-теоретичних та інструментальних дисциплін Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Микола ПІВЕНЬ, Єлизавета РЕДОЗУБОВА (Кіровоград, Україна)

МІЖПРЕДМЕТНА ІНТЕГРАЦІЯ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНО ГОТОВНОСТІ КУРСАНТІВ-ПЛОТІВ ДО ПРОФЕСІЙНО ДІЯЛЬНОСТІ

У статті проаналізовано інтеграційний підхід до професійної підготовки майбутніх фахівців цивільної авіації, зокрема міжпредметної інтеграції, обґрунтовано поняття «психологічна готовність курсанта», з'ясовано її способи формування в умовах міжпредметної інтеграції.

Ключові слова: педагогічна інтеграція, професійна інтеграція, міжпредметна інтеграція, психологічна готовність курсантів-пілотів.

The integrative approach for the professional training of the future specialists in civil aviation is analyzed in the article. Such concepts as inter-subjects integration and psycho-physiological readiness are substantiated. The methods of psycho-physiological readiness to form future civil aviation specialists in the environment of inter-subjects integration are explained.

Key words: pedagogical integration, professional integration, inter-subjects integration, psycho-physiological readiness of cadets at high educational establishments.

Постановка проблеми. В умовах сьогодення для цивільної авіації питання безпеки польотів стає пріоритетним. Міжнародні організації цивільної авіації і вітчизняна галузь спрямовують свої зусилля на підвищення безпеки польотів. Для вирішення цієї проблеми принциповим є питання підвищення якості професійної підготовки випускників льотних ВНЗ.

Серед можливих шляхів рішення підвищення безпеки польотів цивільної авіації є модернізація професійної освіти в контексті інтеграційних тенденцій, основу яких повинні складати принципи, що створюють фундамент для формування високоосвітньої, духовно розвиненої, творчої особистості, здатної до професійного й особистісного саморозвитку як головного засобу навчально-виховного процесу.

Аналіз актуальних досліджень. Стрімке збагачення психолого-педагогічних наук новими знаннями, формування новітніх освітніх тенденцій, дидактичні інновації активно впроваджуються в динамічну систему професійної освіти. Професійна освіта стає предметом інтегративних, міждисциплінарних досліджень. Її гуманістичні й антропологічні тенденції сприяють підвищенню вимог до рівня професійної надійності майбутніх фахівців. Новітні наукові підходи видозмінюють інтерпретацію суб'єкта професійної освіти. Так, з погляду постмодерного підходу суб'єкт в освітньому просторі розуміється переважно як суб'єкт самоосвіти (вибудовування власної "освітньої траєкторії"), й характеризується такими рисами, як: автономність, самоперевершування, пошук ідентичності, а також творенням умов для саморозвитку і самореалізації.

У контексті новітніх освітніх тенденцій цінності людини виступають найзагальнішим ідеалом, що надає сенс освіті. Новий підхід до освіти з точки зору конструктивізму й синергетики передбачає створення умов, за якими стають можливими процеси породження знань самим курсантом, його активна й продуктивна творчість. Знання, навички й уміння особистості формуються у відповідності до його когнітивних можливостей. Кожна людина засвоює, інактивує для себе свій власний світ, конструює свою реальність. Конструювання означає, що людина як суб'єкт пізнання й діяльності бере на себе весь тягар відповідальності за отриманий результат. Як зазначає Франсіско Варела: «світ, який мене оточує, і те, що я роблю, щоб відкрити себе в цьому світі, неподільні. Пізнання є участь, глибинна ко-детермінація того, що здається зовнішнім, і того, що здається внутрішнім» [2]. Не випадково науковці, спираючись на синергетичні тенденції в освіті, виокремили цілий ряд проблем й сформулювали наступні актуальні завданнями для вищої освіти в сучасних умовах:

1) вища освіта має задовольнити інтелектуальні потреби особистості як суб'єкта життєдіяльності;